

Daniela SZYMAŃSKA, Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA,
Beata HOŁOWIECKA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ZMIANY POWIERZCHNI I GĘSTOŚCI ZALUDNIENIA MIAST POLSKICH W LATACH 1960–2003

Wprowadzenie

Problematyka rozwoju miast i charakterystyka procesu urbanizacji naszego kraju stanowi temat wielu badań podejmowanych na gruncie nauk geograficznych. Znaczny dorobek w tym zakresie zawierają opracowania poświęcone rozwojowi ludnościowemu miast, a także czynnikom miastotwórczym i ich zmianom w czasie. W polskiej literaturze z zakresu geografii osadnictwa niejednokrotnie udowodniono ścisły związek między rozwojem sieci miast a rozwojem gospodarczym kraju. Wskazywano, że zmiany ilościowe i strukturalne w gospodarce narodowej są odpowiedzialne za wykreowanie warunków, w których zachodzą procesy urbanizacyjne.

Celem niniejszego opracowania jest próba uchwycenia ogólnych kierunków i dynamiki zmian powierzchni oraz gęstości zaludnienia miast Polski, z uwzględnieniem ich zmienności w czasie (okres 1960–2003) i zróżnicowania przestrzennego. W celu lepszego zrozumienia przemian zachodzących w tym zakresie należy przedstawić pewne ogólne uwarunkowania funkcjonowania miast, charakterystyczne dla analizowanego okresu.

W warunkach gospodarki centralnie planowanej główną siłą napędową rozwoju miast był przemysł¹. Wyniki prac wielu badaczy udowodniły, że ścisła zależność między industrializacją a urbanizacją w warunkach polskich jest nie tylko efektem wysokiej pozycji przemysłu w gospodarce narodowej, ale również następstwem

---

¹ A. Zagożdżon, *Rola przemysłu w kształtowaniu struktury przestrzennej osadnictwa*, „Biuletyn Informacyjny CPBP 3.12”, nr 59, Warszawa 1988.

stosunkowo słabego tempa rozwoju sfery usług². Wprawdzie proces industrializacji objął wiele miast, jednak w większym stopniu ośrodki duże i średnie, czego dowodzą m.in. badania M. Jerczyńskiego z 1973 r.³ Wskazują one, że wśród 97% wszystkich miast liczących powyżej 20 tys. mieszkańców przemysł odgrywał główną rolę. Tak powszechny udział sektora przemysłowego wynikał w znacznej mierze z założeń polityki lokalizacyjnej, zmierzającej do równomiernego rozmieszczenia przemysłu na obszarze kraju⁴, oraz z ogólnego kierunku obranej w okresie powojennym strategii rozwoju Polski⁵. Polityka dekoncentracji przemysłu, ściągająca się z polityką zmierzającą do lokowania nowych zakładów przemysłowych przede wszystkim w miastach większych i średnich, które stanowiłyby ośrodki wzrostu dla otaczających obszarów, doprowadziła do najbardziej dynamicznego rozwoju miast średnich z kategorii wielkościowej 20–50 tys. mieszkańców⁶.

Zarysowujący się od końca lat 70. XX w. kryzys gospodarki wpłynął na przebieg procesów urbanizacyjnych, a obszary najwyżej zurbanizowane zostały najsilniej dotknięte recesją gospodarczą⁷. Pogłębiający się w latach 80. regres przemysłu znacznie zmniejszył dynamikę rozwoju ludnościowego miast, w związku z czym można przypuszczać, że wielkość ich powierzchni i gęstość zaludnienia w tym okresie cechować będzie względna stabilność. Zmiana ustroju w 1989 r. i rozpoczęta transformacja systemowa gospodarki zmieniły zupełnie warunki funkcjonowania miast. Wydaje się, że najistotniejszym czynnikiem, racjonalizującym w nowych warunkach gospodarkę miejską, jest działanie renty gruntowej. Duże znaczenie ma również zmiana charakteru procesu urbanizacji – z ilościowego na jakościowy. Zmiana roli sektora usługowego w gospodarce narodowej z uzupełniającej na podstawową i decydującą o rozwoju wywiera niewątpliwy wpływ na współczesny kierunek procesów urbanizacyjnych w Polsce.

Realizacja celu niniejszego opracowania, przy uwzględnieniu najważniejszych uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju miast w Polsce w okresie 1960–2003, wymaga rozstrzygnięcia kilku podstawowych kwestii, a mianowicie: 1) czy dynamiczny rozwój miast wywołany intensywną industrializacją wiązał się ze zwiększeniem

² W. Kusiński, *Stadia rozwoju urbanizacji w Polsce*, „Przegląd Geograficzny” 1991, t. 63, z. 3/4, s. 271–281; D. Szymańska, *Changes in the Employment Structure and the Functions of Polish Towns in the Years 1984–2000*, [w:] *Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe*, New York 2004, s. 239–262.

³ M. Jerczyński, *Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast. Zagadnienia dominacji funkcjonalnej*, „Statystyka Polski”, t. 85, GUS, Warszawa 1977, s. 20–73.

⁴ A. Wróbel, *Przemiany sieci osadniczej a rozwój gospodarczy kraju*, [w:] *Współczesne przemiany regionalnych systemów osadniczych w Polsce*, red. P. Korcelli, A. Gawryszewski, „Prace Geograficzne IGiPZ PAN”, nr 152, Warszawa 1989, s. 27–33.

⁵ D. Szymańska, *Niektóre aspekty urbanizacji w Polsce w latach 1950–2000*, [w:] *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. J. Słodczyk, Opole 2002, s. 53–69.

⁶ A. Wróbel, op. cit.

⁷ Ibidem.

